

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 106 (1993)

Artikel: Da sutér a fulastér u onomastica sül fil traunter seri e filistoccas
Autor: Wieser, Constant
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235834>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 27.01.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Da sutér a fulastér u onomastica sül fil traunter seri e filistoccas

Constant Wieser

Ot stimo amih, cher Alexi,
Inchanto da l'idea d'ün tom festiv per il settauntevel retuorn dal di da Tia naschentscha cun artichels davart linguach, litteratura e cultura retorumauntscha, cha romanists, scolars ed amihs scrivessan, d'he consentieu cun plaschair a l'invid dals iniziants da'm parteciper cun üna lavuretta scu expressiun d'amicizcha. Cun üna pitschna cuntribuziun poss manifester eir mieu attachamaint a la lingua mamma ed exprimer il plaschair e l'interess cha d'he per Vossa lavur professionela da romanist e redactuors dal DRG.

Grat per las retgnentschas bainvugliaintas, cha taunt Tü scu Andrea Schorta avais adüna darcho demusso invers ipotesas da las voutas stuornas da nus dilettants, vess d'üna vart gugent nizzo dumandas da relaziun traunter dilettants e scienzios i'l cuntegn dal rumauntsch. D'ün'otra vart m'ho adüna darcho preoccupo, saja in mia egna profesiun, saja tar oters, l'aspet persunel e subjectiv illa retschercha scientifica, chi pera da cuntradir a l'imperativ d'objectivited illa scienza. Quaunt objectivas paun esser ciencias culturelas, scha dafatta fisikers pretendan, cha già il möd da preparar ün experimaint influenzescha il resultat? Quaunt dapü nossas tentativas scu laics ill'istorgia locala ma eir dumandas i'ls questiunaris da retscherchas linguisticas e culturelas. Co ais il perit bain suvenz creeder e svesc güdisch da sia ipotesi. El po as preservar d'üna part sbagls as tgnand cun sen critic e saun güdizi vi da las normas da sia scienza ed il dialog cul specialist u magari cun laics.

Ün tractat chi descrivess aspets e liams chi collian laics paschiunos e glied professiunela traunter nus Rumauntschs in sias differentas appaarentschas, ma eir foss, saivs e mürs chi ans separan, surpassess per bger mieu savoir, mia cumpetenzza e mias pussibiliteds.

Cun que m'he decis per üna baderleda a la canorta traunter amihs, pudand saglir culs impissamaints da piz a chantun, dal seri a filistoccas.

Sutér e fulastér, duos plets, l'ün hoz, schabain preschaint i'l Velleman (1929) scu pendreder, svanieu a Zuoz, l'oter giand as perder. Lur

rima tendschess forse per üna poesietta d'occasiun, que chi nu füess mia intenziun. Uschè cuntinuesch in prosa, pruvand da trer adimaint na be il cling dals duos plets, ma eir lur istorgia e pigliand spraisa per il *Piz Sutér* da Zuoz.

L'intent da defender sieu nom genuin m'ais gnieu già avaunt ün pêr ans, cur cha sun resto stupefat legiand a Zuoz gio'n Vuorcha vi d'ün da quels chesuns poch engiadinais ma cun nom rumauntsch: *Chesa Utér*. Uossa dun ün sguard sur il tettun da la chesa vi sün nos *Piz Sutér*. Quel nu'm tira adimaint ün utér, ma püchöntschi ün da quels bels mantums grascha, chi fessan auncha hoz quaida ad ün pur. *Utér* es ün pled, cha da mat avavans udieu be in scoula, ma mê sün via u in stalla. Ün nom ch'ün magister u forse ün sculo savess der ad üna muntagna, ma na guera noss vegls. Da quels scu da barba Peter Danz, chi cugnuschai-va scu pochs ils noms da pros, pasculs e cossessas d'he adüna be udieu *Piz Suter*. Albert Caderas, frer dal poet Gian Fadri, chi ho miss insembel e publicho noms locals da Zuoz, scriva illas Annalas dal 1891 suot 'munts': «*Piz Suttér* (pas-chüra e greva)». Eir la charta Siegfried drouva quist nom.

A mia stupefacziun mauncha pero nos *Piz Suter* illa raschleda da noms da Zuoz ch'Andrea Schorta ho ramasso e publicho insembel cun Robert Planta dal 1939 i'l prüm tom dal Cudesch da noms retic, ed uschè eir i'l seguond tom (1964) suot l'appellativ ALTARE u SALTUARIUS.

Surprais sun allura sto da ler sün la nouva charta naziunela impè dal vegl *Piz Sutér* ün nouv *Piz Utér*.

Pür bger pü tard d'he let il divertaiVEL cudaschet «Wie der Berg zu seinem Namen kam»: *Utêr, Piz* (Zuoz, Samedan) zu rom. *uter*, lat. ALTARE, Altar.

Scha vess let queco pü bod, nu vess ris-cho da dumander a la cumischiun chantunela da nomenclatura da müder darcho il *Piz Utér* da Zuoz in ün *Piz Sutér*. Nu vess allura neir survgnieu la resposta, cha las vschinaunchas da La Punt-Chamues-ch e da Bever vegian approvo dal 1947 il nom *Utér* e cha per la cumischiun vela la devisa: «quieta non movere».

Pür in preparand quista lavuretta am sun dumando, che mê cha las duos vschinaunchas haun da chefer cul *Piz Sutér* da Zuoz, chi parada vers damaun sül cunfin cun S-chanf? E pür uossa vez, cha's tratta – survis eir da la cumischiun – da duos pizs differents. D'ün seguond traunter la Val Malat e Val Champagne sül cunfin traunter Sur e Suot

Funtauna Merla e traunter las vschinaunchas da la Punt-Chamues-ch, Bever e Samedan.

L'instrumaint da partiziun dal territori da la Plaiv traunter las vschinaunchas da Chamues-ch, Madulain, Zuoz e S-chanf dal 1543 nu cugnuoscha ne *Piz Arpiglia* ne *Piz Sutér*. Dal cunfin traunter Zuoz e S-chanf vain simplamaing stipulo: «Tuot que chi ais e guarda dal dit fil vers Zuoz saja da quels da Zuoz». Percunter menziuna Duri Chiampell in sia descripziun da las Trais Lias intuorn il 1570 a Zuoz: «ita mons in oriente proximus Alpiglia vocatur».

Auncha i'l 18avel secul avaivan co tar nus be pochischems pizs ün nom. Il bsögn dals numner deriva dals cartografs ed alpinists ed ün po eir dals chatscheders. Il pü facil ais da numner üna muntagna zieva sia situaziun invers il sulagl, scu a Zuoz il *Piz Mezzaun*, sia culur scu tar il *Piz Cotschen* u la fuorma scu per il *Munt Corn*, u zieva ün'alp suotvart scu tar il *Piz Arpiglia*, tuots chantunais dal *Piz Sutér*. Il padrin da quaist ultim ais sto il *Chaunt Suter* illa val, giosom la spuonda.

And sun passos pü cu tschient ans, cha pled e funcziun dal *suter* sun svanieus a Zuoz. Al cuntrari dals vegls statüts da Segl (*sutters* della preda), da Silvaplauna (*sutters* da muaglia e da god) u Puntraschina (*suters* da la glied) nu chattains pü il pled *sutér* i'ls statüts da Zuoz. Ils tschantamaints da Tschlin scrivon auncha dal 1737 da tschernas da «cuvits pitschens o *saltaers*» tres ils cuvits sves.

Il pled mauncha, saja in sia fuorma putera *sutér* u valladra *saltèr* i'l Pallioppi. Lo chattains pero l'interessanta indicaziun: «*Piz Salteras* n. pr. Im Hintergrund von Val Tschitta (Bergün); Spitze, deren Fuss bewaldet ist, und deren Hänge zur Viehweide benützt werden; abgel. v. lat. SALTUS-US, waldiger Landstrich, Waldtrift, Waldweide». Be per buonder d'he uossa consulto il Dicziunari rumantsch ladin-tudais-ch dad Oscar Peer, cumparieu 70 ans zieva il Pallioppi e chat: «*salter* m Mü. Feldaufseher, Pfänder (s. muntader).» In ün documaint da Tuor dal 1523, scrit in tudais-ch, vegnan avaint pled e funcziun dal <*Saltner*>.

Albert Caderas ho gia nudo in sieus «Noms locals da Zuoz» impè da *Chaunt suter*, druvo pü tard auncha da barba Peter ed oters vegls, ün *Chaunt-suot-ers*.

Onomastica populera u sacrifici sün l'utér dal radschunaivel? Il *Chaunt suter* ais documento i'l «Cudesch da clamaints» dal 1726 e bger pü bod i'l anniversari scu *pratum Souttaer*.

Ün oter exaimpel main cler a Zuoz füess *La punt da quater lains* (hoz da crap), chi vess cedieu sieu nom a l'ovel *Ova da quatter lains*. L'anniversari d'aunz la refuorma menziuna ün pro «ubi dicitur *campacz* (hoz *Champatsch*) coherens a mane *aqua de gwaterlaysch*». *Laisch*, d'origin incuntschaint, ho nom eir ün'alp a Tarasp, inua cha Tü, cher Alexi, hest cultivo Tieu vallader.

Seguond ün register da bains, scrit traunter ils ans 1290 e 1298 (Mohr: Codex diplom. II p. 76) tscherniva l'ovas-ch da trais propostas dals massers per sia cuort a Zuoz eir ün *saltarius*, ch'Annemarie Schwarzenbach tradüa in sia istorgia da l'Engiadin'ota (1931) cun «Flur-schütz».

Scu ch'eau sun uorto avaunt bod trenta ans da *saltarius* al vegl pled putêr *sutér*, nu savess pü da dir. Prubabelmaing d'eira influenzo d'ün inscunter cha nus duos, cher Alexi, avains vivieu avaunt sesaunta ans, aunz cu ans cugnuoscher, Tü scu scolaret a Trun ed eau illas prümas eivnas cha frequentaiva la scoula claustrala a Mustér: il cumin dal 1933. Eau vez auncha hoz il mas-chalch, u scu cha vus dschais, il *picher* u *saltér*, cun sias chammas tortas e vestieu seguond prescripziun cun *caul-tschas cuortas e casacca liunga, en las colurs dalla Cadi, dapertut miez tshietschen e miez verd* e cun sieu chapè a trais pizs. Al vez ir tres las giassas, davous se ils duos tamburs ed il *fiffer, clamar a cumin*. E pür cur cha'l *stab da cumin* cul mistral a chavagl cun *cilender e manti tgietschen* eira sün via vers il *curtin da cumin*. Che parada. Eau crai cha que d'eira il docter Sep.

Tü inclegiarost mieu surrir cur cha d'he, in preparand quista lavuretta, chatto in üna da vossas numbrusas s-chaclas dal DRG üna cedla cun quista descripziun cha Tü hest scrit dal 1950 in occasiun d'üna da Tias intervistas per il DRG a Mustér. In pü hest nudo: «Nies *saltè* da vischnaunca era è *saltè* da cumin. Quel steva visà la gliעד schi stuevan vagni avon agl obrikeit. Sin vischneunca fa el si las tschernas (era sin cumin)».

Revgnins a la dumanda cu cha nos Piz Suter es gnieu a sieu nouv nom? Sün la charta Dufour (1853) preparada dal cuntschaint Johann Coaz da S-chanf (1822-1918) vain el numno <Piz Il Arpiglia> (pt. 2907 c. 796.5/160.7). L'odiern Piz Arpiglia (pt. 2746, c. 796.7/162) resta auncha sainza nom. Zieva la revisiun da la charta Dufour tres Leonz Held, eir el ün famus cartograf grischun, chatains il Atlas Siegfried (1877) la

denominaziun, probabelmainch pü veglia, Piz Sutér (fin dal 1951). Il pled Piz Arpiglia svanescha da la charta per as sposter al prinzipi da nos secul fin al di d'hoz sül pt. 2746 be daspera.

Dal 1941 ho incumbenzo la radunanza cumünela da Zuoz üna cumischiun suot la bachetta dad Artur Caflisch d'elavurer üna nomenclatura per sieu territori. I'l sböz da la cumischiun chattains per la prüma vouta *Chaunt utér*, proposta svanida pü tard. Muntagnas maunchan sün quella glista chi cumpiglia 324 noms da prüvi, pasculs, gods e stabels. Cun Andrea Schorta, chi avaiava in sieus ultims dis auncha piglio per mauns d'elavurer l'etimologia dals noms da Zuoz, ma na auncha discuss nossa dumanda, gnins sün passa 600 noms.

I'l register ufficiel da noms da Zuoz preparo dal 1947 per la nouva charta naziunela figüreschan eir ils pizs e traunter quels per la prüma vouta il *Piz Uter*, accompagno da la remarcha, *na Suter* (!). Nu crai d'am sbagliar cha'ls organs respunsabels da Zuoz haun, nu cugnuschand pü il vegl pled putèr, surpiglio – il pü probabel cun ün sguard sül *Piz Utér* da Bever – l'idea da la cumischiun preliminar. Sgür cha quist battaisem eira accompagno da qualche sgrizch. La glista da S-chanf cuntegna nempe la remarcha: «*Piz Uter* (statt *Suter*); S-chanf schliesst sich dem Vorschlag von Zuoz an» (!).

L'istorgia da'l *Piz Utér da Bever* pera main cumplicheda. Bainschi vain menziuno dal 1406 a Bever prüvi, dit *salterias* (possess dal *sutér?*), nom hoz svanieu. Dal 1895 as dumandan bap e figl Palliopi in lur <Dizionari dels Idioms romauntschs> scha il <*Piz otêr n. pr.*> traunter Val Malat e Munt Grevatsch deriva da la fuorma d'ün *utér*?

In sieu proget originel noda Coaz dal 1850 lo be il punct da triangulaziun 2957.3. agiunscha pero dal 1851 cun rispli *P. Utèr*, chi figüra allura gia sün la prüma charta Dufour. Bod 70 ans pü tard scriva Coaz in sias algurdaunzas (Jb SAC 1917 p. 10) cha quella vouta eiran auncha bgeras muntagnas sainza nom. Usché hegia el s-chafieu tranter oter ils noms Piz Quatervals e Crasta Mora. As po bain presumer cha Johann Coaz hegia batagio eir il Piz Utér, forza in resguardand üna tradiziun Samedrina, gia cha Kübler t'il nomna – vis no da Samedan – auncha dal 1926 <*Piz Otêr*>.

Cha *sutér* e *fulastér* nu riman be, ma cha sajan stret paraints sun gnieu a savair pür d'incuort. I'l Cudesch «ZUOZ» (1991) d'he repetieu il fat, cha l'uvas-ch da Cuir numnaiva per sia cuort a Zuoz sper ün *VILLICUS* (cuvih) eir ün *SALTARIUS* (sutér).

Ûn lectur m'ho dumando scha nu saja per cas uorto i'l cuors da mias retscherchas istoricas sül pled FORESTARIUS chi avaiva a sieu temp l'istessa significaziun scu SALTARIUS (hoz dschessans cun ün neologissem *silvicultur*), cha FORESTARIUS deriva da FORESTIS e SALTARIUS da SALTUS e cha amenduos managiaivan avaunt passa milli ans ün *god*. La dumanda tendscha surour noms e plets ill'istorgia da la veglia Rezia. SALTUS ans provain dal dret rumaun. FORESTIS, schabain eir d'origin latin, ho piglio sia via tres la cancellaria dals Merowings, antecessuors da Carl il Grand. L'interlocutor dumanda, quaut inavaunt cha'l dret dals Francs vess – güdicho a maun da quists duos noms da *god* – influenzo quella vouta il dret illa Rezia. Seguond O. P. Clavadetscher vegn FORESTIS be druvo in documaints dals rags ed imperatuors tudas-chs e pera d'esser resto ester co tar nus.

Percunter as chatta i'l cudesch da noms da Schorta püs chi ans tiran auncha adimaint SALTUS. Pers per il rumauntsch ais eir il vierv latin SILVA. El ais gnieu s-chatscho da *god* (Barba Peter dschava minchataunt auncha *goad*), chi dess esser paraint cun *Wald*. Seguond il DRG nu so üngün inandret il scu e perche da quista müdeda. SILVA ais auncha preschainta illa denominaziun *Sur-* e *Suotsilvan* ed i'ls noms da *Selva* in Val Tujetsch, *Silvaplana* in Engiadin'Ota, *Sielva* in Val Müstair, *Salaplana* a Mustér, tuot lös hoz sainza *god*.

Il pled *forest*, uossa na pü üsito in Engiadina, vain druvo suvenz i'ls vegls statüts impè dad *ester*. Ûn cuntegn sociologic refletta la derivaziun *fulastér*, per na-vschin u scu cha ils statüts civils d'Engiadin'Ota dischan dal 1722 «na figls da cumön». Sainza saramonas espriman ils aschantamaints da Chamues-ch la vaira situaziun dal 1767: «... in merit da der our vachias per gualiver las alps. Suot il nom da fulasters vain inclet tuots ils *hindorses* et da fitadins dessen preder ils fulasters auns co vschins» (voul dir trer la cuorta). Insembel cun la discriminaziun traunter vschins e fulasters ais pü u main svanieu eir il pled.

Gnir e svanir da plets e noms sun pitschens crapins i'l mosaic da noss'istorgia. Tü ans hest ramasso bgers da quels. Grazcha fich.

Vuless eir co ingrazcher cordielmainch a sar Pièrre Gerber da l'Ufizi federel da topografia per sieu grand e repetieu agüd in mias retscherchas.